

Összegzés

Az óvodák kiegyensúlyozott működésének egyik alapfeltétele a szülők érdekeinek figyelembevétele és bevonásuk az óvoda életébe. A szülők óvodaválasztási szempontjainak vizsgálata ugyanakkor feltárta, hogy az óvodák egyfajta csapdahelyzetbe kerülhetnek, ha a szülői elvárásoknak való túlzott mértékű megfelelés útját járják. A szülői elvárások egy része ugyanis az iskolásítás irányába tereli az óvodai nevelést, azaz a szülők olyan tevékenységek végzését, olyan módszerek használatát várják el az óvodapedagógusoktól, melyek valójában az általános iskola első tagozatán lennének időszerűek. Az óvodapedagógusok ellentmondásos helyzetbe kerülhetnek: miközben a nyitottabbá válás célkitűzésének jegyében igent mondanak a szülők által megfogalmazott elvárásokra, azonközben szembe kerülhetnek azokkal a pedagógiai normákkal, melyek az óvodai nevelés országos alapprogramja, illetve a helyi nevelési program formájában keretét alkotják a napjainkban kívánatos óvodai nevelésnek.

Bár a szülők óvodaválasztását leginkább azok a tapasztalatok befolyásolják, melyet az óvoda személyes felkeresése során szereznek, ez nem jelenti azt, hogy az óvodapedagógusoknak vagy óvodavezetőknek a látogatás alkalmával módjukban állna meghatározóan befolyásolni a szülői döntéseket. A szülők legnagyobb része ugyanis az ismerősök és barátok körében folytatott diskurzusok során alakítja ki végső álláspontját. Ennek következménye, hogy az óvoda helyi társadalomban terjedő jó híre nagyobb hatással lehet a szülők óvodaválasztására, mint azoknak az instrukcióknak melyek maguktól az óvodapedagógusoktól származnak.

Az óvodaválasztás alkalmával a szülők által figyelembe vett legjelentősebb mérlegelési szempontnak az óvodapedagógusok személyisége bizonyult. Az óvodák oldaláról értelmezve az adatokat elmondható, hogy az egyes óvodák legjelentősebb értékadó tényezője a hivatását örömmel végző óvodapedagógus. Az egyik válaszadó szülő megfogalmazásában: „legfontosabb az óvónő szereteteli rátermettsége, ezt egyetlen tanuló nem lehet. Az én óvónőim csodálatosak, mert meg tudják adni a szeretetet.”

Török Balázs

Értékek és habitusok, erdélyi középiskolások cselekvési stratégiáiban

A tanulmány célja erdélyi fiatalok egy csoportjának (négy erdélyi nagyváros elméleti líceumaiban tanuló) cselekvési és jövőstratégiáinak bemutatása. A kérdést kétféleképpen tematizáljuk, nevezetesen Pierre Bourdieu habitusorientált, illetve Max Weber érték-rationális cselekvése segítségével. Bourdieu tétele szerint a cselekvést általában a stabilizálódott habitus irányítja. Ugyanakkor amellet keresünk érveket, hogy egy földcsuszamlásszerű strukturális váltás, amilyenek Romániában a totális rendszert követő átalakulási folyamatot feltételezzük „összevarhatja” az egyes csoportok reprodukciós stratégiáit. Olyan „diszfunkcionális habitusok” jöhetnek létre, amelyek nem képesek az egyéni cselekvések és a struktúra közötti problémamentes viszonyra a megteremtésére. E viszony problematizálódása azt eredményezheti, hogy az egyéni életvezetés explicit módon megjelenő értékekhez kapcsolódik. Ezek után arra keresünk választ, hogy az általunk vizsgált fiatalok esetén melyek lehetnek ezek a kitüntetett értékek.

Fejtegetéseinket két kérdőíves adatfelvételtre és részben interjúkra alapoztuk. A kérdőíves adatfelvételekre a Max Weber Szociológiai Szakkollégium szervezésében került sor. Az első, 1999-ben négy erdélyi nagyváros, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad és Szatmárnémeti elméleti líceumaiban tanuló, román és magyar fiatalokra terjedt ki. A mintába 404 román és 432 magyar nyelven tanuló, vagyis összesen 836 fiatal került. A második adatfelvételt 2000 májusában bonyolítottuk le. Ez összesen 309 fiatalra terjedt ki, akik kolozsvári, marosvásárhelyi és szatmári szakiskolákban tanultak. Az interjúk, a Márton Áron Szakkollégium megbízásából készültek, olyan erdélyi fiatalokkal, akik '98-ban illetve '99-ben valamely magyarországi felsőfokú tanintézményben szereztek diplomát.

„Diszfunkcionális” habitus

Kiindulópontul szolgáljanak az „ifjúsági korszakváltásra” vonatkozó elméletek. Velük kapcsolatos kérdésünk az volt, hogy a folyamat, amely Nyugat Európában a '60-as évektől a '80-as évekre lejátszódott, és amelynek jelei a '90-es évek posztkommunista társadalmában is mutatkoztak, milyen fázisban van és milyen sajátosságokkal rendelkezik Erdélyben. Milyen megkötésekkel alkalmazhatóak a mintául szolgáló nyugat-európai importból származó gondolatok a vizsgált helyzet leírására?

Gondolatmenetünk szempontjából az tűnik célszerűnek, ha azon intézményi-strukturális változás-együttes felől közelítünk, amelyek átformálták az ifjúsági életszakasz jelentéstartamát. E változás-együttesből, amely az ipari társadalom felbomlását kísérte, három analitikusan szétválasztott szempontot emelünk ki:

1) Az első a termelés szerkezeti átalakulása. Megszűnik a teljes foglalkoztatottság, amit Zinnecker szavaival élve a rugalmas alulfoglalkoztatottság rendszere követ.² A kialakuló strukturális munkanélküliség következményeit a posztindusztriális társadalmak úgy próbálják enyhíteni, hogy a fiatalokat a különböző részmunkaidős foglalkozások, időszakos állások és az oktatási intézmények közötti lavírozásra készítetik. Ezzel a fiatalkor és a felnőttkor (munkába állás időpontja) közötti határ elmosódik. A felnőtté válás már nem köthető egyértelműen egy adott naptárral jól meghatározható biográfiai eseményhez.

2) A második tényező, hogy a posztindusztriális társadalmakban a nemzetállamok központosított intézményrendszere elveszíti hegemónisztikus helyzetét. Az ifjúság szempontjából lényegbevágó a képzési-oktatási rendszer decentralizációja. Az iskolai életpályák sokasodásával megnő a választható alternatívák száma. A fiatalok a rugalmas alulfoglalkoztatottság rendszere mellett az oktatási rendszeren belül is lavírozhatnak.

3) A harmadik tényező a felsőoktatási rendszer expanziója, az iskolai évek meghosszabbodása, amely természetesen a strukturális munkanélküliséggel való kölcsönhatásban érthető meg. A jelenség velejárója, a képzettségi szint emelkedése mellett a diplomák és szakképesítések inflációja.

A folyamat következményeként a de-institucionalizálódott (vagyis az egységes intézményi szabályozottságról leválasztott) és meghosszabbodott ifjúsági életszakasz új kihívásokkal szembesít. A fiataloknak az addigi vertikálisan szervezett viszonyok helyett most inkább sokrétűbb és gyorsabban változó struktúrába kell beilleszkedniük. Ennek megfelelően az új helyzetben ifjúsági szerepek kevésbé rigidek. A fiatalok jelentős autonómiára tesznek szert, ami leginkább

2 Zinnecker, J. (1992): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In Gábor K. (szerk) *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*, Szociológiai Műhely, Szeged, 1992.

a fogyasztás, a szabadidő-eltöltés világára terjed ki. A végeredményt Erickson nyomán úgy értékelhetjük, hogy az iskolához kötött moratórium (amit egyfajta türelmi időként foghatunk fel, amikor a társadalom az oktatási intézmények falai között lehetővé teszi a fiatal számára, hogy a felnőtt szerepbe beletanuljon) átalakul pszicho-szociális moratóriummá. A pszicho-szociális moratórium egy olyan időszak, amikor a fiatal számára lehetővé válik, hogy különböző felnőtt-szerepeket próbáljon ki, hogy megtalálja azt a szerepet, amelyik számára leginkább megfelel. Ez új helyzet abban az értelemben, hogy a próbálkozásoknak és kiigazításoknak az ipari társadalom centralizáltabb keretei között nem volt helyük. Az ifjúkort így egyfajta normatív identitásválság uralja, amit ugyanakkor a fiatal a várakozás és a remény időszakaként él meg. A strukturális munkanélküliség és az intézményrendszer decentralizációja azzal jár tehát, hogy a felnőtté válás folyamata nehezebbé, összetettebbé válik és mindenképpen elmosódottabb kontúrokkal és időbeli kitolódással jellemezhető.

Jürgen Zinnecker Bourdieu fogalmi rendszeréből kiindulva jut hasonló következtetésekre. Szerinte az ipari társadalomban a felső rétegekre jellemző reprodukciós stratégia, amelynek során a „hosszú gyepelőre eresztett” ifjúsági életszakasz (amely a pszicho szociális moratóriumhoz hasonlóan időben kevésbé korlátozott illetve kevésbé köthető konkrét intézményhez) valószínűleg, elterjed a társadalmi struktúra különböző pontjain. Ezzel párhuzamosan válnak diszfunkcionálissá a kispolgári rétegek reprodukciós stratégiái, amelyeket az ifjúsági életszakasz oktatási intézményekhez kötöttsége jellemez. Könnyen belátható, hogy olyan körülmények között, amikor a diplomák inflálódnak, az intézményrendszer decentralizálódik, folyamatosan változik és átláthatatlanná válik, emellett pedig megjelenik a strukturális munkanélküliség, a rajt-cél elképzelések (oktatási intézménybe való felvétel – diplomaszerezés – minél hamarabb munkába állás) veszítenek a hatékonyságukból.

Véleményünk szerint az erdélyi fiatalok ma hasonló kihívásokkal néznek szembe, mint amiket a fentiekben leírtunk, ha lehet még élesebb formában. Az oktatási rendszer decentralizációja felemás módon történt meg. A felsőoktatás expanziója nyomán egy sor magán-egyetem és egyéb szakmailag igen képes színvonalú képzési pálya jelent meg. A diplomák inflálódása és konvertálhatatlansága hirtelen és váratlan következett be, azt a társadalmi csoportok jelentős része nem tudta feldolgozni. Nem tudatosult, hogy megváltozott az oktatási rendszer reprodukciós szerepe. Ilyen körülmények között kell szembenézni a jelentős strukturális munkanélküliséggel, amit esetünkben talán helyesebb rugalmatlan alulfoglalkoztatottnak nevezni.

Eredményeink szerint a vizsgált középiskolás rétegnél nem beszélhetünk általános pszicho-szociális moratóriumról,³ a Bourdieu-Zinnecker féle szóhasználattal élve továbbra is centralizált oktatási rendszerhez kötött „kispolgári” stratégiák a dominánsak. Vagyis a szabadidő-eltöltés és fogyasztás terén igen korlátozott autonómiával rendelkező fiatalok jövőstratégiáiban az egyetem, esetleg főiskola elvégzését és a diplomaszerezést a minél gyorsabb munkába állás és családalapítás követi. Ez értelmezésünk szerint a totális rendszer értelmiségi életútmodelljéből lecsapódott habitus továbbélését jelenti. Ezt egy interjúrészlettel illusztráljuk:

„Rangsorolva volt, hogy ki hol tanul tovább. Rangsorolva volt, hisz be volt határolva ahova mehettünk. Nem tudom hány, de nagyon sok órában tanultuk a matematikát és a fizikát. Ugyanúgy nehezen volt elképzelhető, hogy valaki orvosira megy, holott orvosira elég sokan mentek. Ennek meg volt az ára. Külön a tanároknak szólni kellett, hogy ez és ez orvosira megy

3 A vizsgálati eredményeket itt nem ismertetjük részletesen. Erre egy korábbi tanulmányunk során kitértünk: Kiss T. (2000) Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolási körében. In Veres V. (szerk.) *Nemzeti vagy nemzetközi integráció?* – Limes – Új Mandátum.

és akkor lehetőleg ne öljék meg a matekórán. De ugyanúgy tudták rólunk is, hogy az osztály többsége a matek-vonalon megy tovább. Nem gyilkoltak minket biológiából. Azokkal foglalkoztak intenzíven, akiről tudták, hogy orvosira mentek. Ezen már gondolkodtam, hogy ha ne adj Isten, történelem-magyar osztály lettünk volna és ezt nyomják négy éven keresztül, akkor az osztály 90%-a magyar-történelem szakos lenne. Annyira formálható korban kaptak el minket, hogy nem igazán volt választási lehetőségünk. (...) Mikor idejöttem természetes volt, hogy hazamegyek. Ezen nem is gondolkodtam. 18 éves koromban kerültem el otthonról, tudtam, hogy bárhova elmegyek visszamegyek Szatmárra. Nem volt más verzió. Jó, most egy ideig máshol leszek, de aztán hazamegyek. Ugyanez lett volna, ha Temesvárra megyek. Természetes volt, hogy végzek és Szatmárra hazamegyek. Nem volt olyan elképzelésem, hogy Magyarországon maradok. Még csak azt sem mondhatnám, hogy szépen fokozatosan döntöttem így, hiszen nem gondolkodtam ezen. Első évtől negyed-ötödév elejéig nem gondolkodtam azon, hogy mit fogok csinálni és, hogy mi lesz a későbbiekben. Ez ötödév végére dőlt el, hogy maradok, amikor már a szüleim is elég sűrűn érdeklődtek, hogy most mi lesz. „Most maradni akarok, hazamegyek mi lesz. De találjak ki valamit, mert állás után kell nézni bárhogy döntök”. Azt szeretnék volna, ha én kijelentem, hogy ezt vagy azt csinálom, de miután látták, hogy semmit nem jelentek ki és azt sem tudom mi lesz próbálták sürgetni a döntést. Ez borzasztóan zavart, hisz annyira tanácstalan voltam és nem tudtam, hogy most... Az még egy plusz teher volt, hogy el kellett dönteni, hogy maradok, vagy hazamegyek, amellett, hogy az ember az egyetemmel a saját végét érezte”

Explicitté váló értékek

Pierre Bourdieu megközelítésében tehát az egyéni cselekvést a (stabilizált) habitus irányítja. Pokol a Bourdieu féle habitus-fogalom tudattalan-nem reflexív voltát hangsúlyozza, „amely szemben a tudós értékelésével, aki korrigálja magát minden tapasztalat után, a kalkulus szigorú szabályainak megfelelően, gyakorlati hipotézis-féléket tartalmaz, amelyek a múlt tapasztalatain alapulnak, és amelyek az átlagon felüli súlyt adva viszik át a régi ítéleteket az új tapasztalatokra.”⁴

Weber klasszikussá vált problémakezeléséhez kapcsolódunk.⁵ Szerinte az értékek nem kollektív, hanem individuális perspektívában, az egyéni életvezetéshez kapcsolódóan értelmezhetők. Az életvezetés akkor kapcsolódik explicit módon értékekhez, amennyiben annak addig reflektálatlan, nem problematikus formái felbomlanak. Szükséges kiemelni, hogy a jelenség fokozottan jellemző olyan átmeneti időszakokra, amikor az egyénnek megváltozott struktúrákhoz, életkörülményekhez kell alkalmazkodnia, amikor a stabil értelmezési keretek és referenciapontok felbomlanak. Ilyenkor kerülhet előtérbe az értékválasztás, a cselekvési stratégiák és értékek egymásra vonatkoztatásának motívuma. Az így végiggondolt döntések nyomán kiválasztott cselekvési minták azután szükségszerűen ismét rutinná válnak, vagy ha visszatérünk a Bourdieu féle fogalomhasználathoz habituálódnak. Az értékírányítottság előtérbe kerülése a Heller felvetésében a társadalmi evolúció szükségszerű velejárója. Szerintük a modernitás egy permanens átalakulási folyamatnak tekinthető, ahol a referenciapontok és a releváns cselekvési minták folyamatosan problematizáltak.⁶ Tematikánk szempontjából az értékek orientációs pontként való figyelembe vétele az előbbi megfontolás mellett azért is indokolt, mert a

4 Pokol Béla (1997): Bourdieu elméletének alapkategóriái. In *Szociológiaelmélet*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest.

5 Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom, I.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

6 Heller (1995): *A modernitás ingája*. T-Twins, Budapest.

vizsgált életszakasz önmagában is mint változó strukturális keretekhez való alkalmazkodási folyamat értékelhető.

Erdélyi középiskolások értékrendje

Vizsgálatunkban a Milton Rokeach féle értékesztből indultunk ki. Rokeach 18 ún. cél illetve eszközértékből álló tesztet dolgozott ki. Ezeket kell az eredeti elképzelés szerint a megkérdezettnek rangsorolnia. Felmérésünkben ez a módszer nem látszott alkalmasnak, mivel a teszt ilyen módon való kitöltése mindegy 15–20 percet vesz igénybe. Ezért a tesztet átalakítottuk egy ötértékű Lickert-skálává.⁷ További változtatást jelentett az ifjúságra illetve a specifikus erdélyi helyzetre való adaptáció: olyan itemeket bevéve, amelyek hipotézisünk szerint a vizsgált populációnál jelentékeny szerephez jutnak. Itt leginkább, kulturális „Tradíció” illetve a „Nemzet” érték-szerepére gondolunk, amelyek vegyes etnikumú és társadalmi-kulturális változásnak kitett régiókban kihangsúlyozottan lehetnek jelen. Középiskolás kérdőívünk a cél-értékekre koncentrált. Ezeket, mint az egyéni életvezetéshez kapcsolódó életcélokat tekinthetjük, szemben az eszközértékekkel, amelyek a viselkedés és a cselekvés módjára vonatkoznak. A célértékek az eszközértékeknél tudatosabbak ez utóbbiak inkább a szokásokhoz vagy a Bourdieu féle megközelítésben a habitushoz kapcsolhatók.⁸ A szakiskolás kontrollmintán elvégzett felmérésben az eszközértékekre is rákérdeztünk. Az így kapott értékrend-skála egyes kérdései jelentésükben egymástól függetlenek, ugyanakkor az egyéni életvezetésben összefügghetnek egymással. Ezeket az összefüggéseket faktor-elemzéssel igyekeztünk felszínre hozni.

A középiskolások értékpreferenciáira vonatkozó faktorstruktúra elemzése arra enged következtetni, hogy az értékpreferenciák négy mag körül csoportosulnak (1. táblázat). Ezeket privátszféra-biztonság, közösségi-tradicionális, materiális önmegvalósítás és posztmateriális értékrend-faktornak nevezzük.

Az első értékcsoport a privátszféra biztonságára, biztosítottságára vonatkozik. A privátszférára vonatkozó individuális értékek megelőzik a tradicionális közösségi értékeket, ami ugyanakkor nem biztos, hogy hasonlóan nézne ki a teljes korosztályra reprezentatív mintán. Legfontosabb cél-értékeként a barátság, a családi biztonság, a szerelem jelenik meg. Ezek egészülnek ki a békés, konfliktusmentes világgal, a belső harmóniával és a társadalmi renddel. A faktorstruktúra tanúsága szerint a szabadság (ami szintén elég fontos célérték) szintén a privát-szférához kapcsolva értelmezhető. A privátszféra előtérbe kerülésére több lehetséges magyarázati modell társítható. Elképzelhető, hogy egy individualizációs folyamat kiindulópontja a közsférától való elfordulás, ami egyben az azt domináló közösség-centrikus diskurzusok térvesztését jelentheti az egyéni életvezetés szintjén. Magyarországon a hetvenes évek elejétől kezdődően pontosan egy ilyen folyamatnak lehettünk tanúi.⁹ Ekkor a hatalom, mintegy ki-egyeztve a társadalommal, depolitizálta a privátszférát, illetve félhivatalosan teret engedett az anyagi önmegvalósításnak. Mivel a nyilvános szféra továbbra is szigorúan ellenőrzött maradt az egyéni életvezetések szintjén egyfajta „privatizált orientáció” erősödött meg, ami erősen összekapcsolódott a második (fekete, szürke) gazdasághoz való tevékenységgel. Gábor Kálmán szerint a Magyarországon bekövetkezett rendszerváltás gyökereit itt és nem a (underground-ellenzéki) politikai szférában kell keresni. A privátszféra politikumtól való függése

⁷ Az alapváltozat Gábor Kálmántól származik.

⁸ Szakolczai-Füstös (1998): Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. In: Mészlivecz F. (szerk.) *Közép-Európai változások*. Savaria University Press.

⁹ Gábor Kálmán (1992): Az ifjúsági kultúra és a fiatalok orientációs mintái. In: Gábor K. (szerk.) *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely, Szeged, 1992.

Romániában csak a totális rendszer 1989-es bukása után lazult, ekkor is csak részlegesen, ha arra gondolunk, hogy a mindennapok továbbra is meglehetősen áteticizáltak. Ugyanakkor a faktorstruktúra alapján a privátszféra-értékekkel nem kapcsolható össze a materiális gyarapodás iránti erős igény. Az anyagi gyarapodás a faktorstruktúra szerint nem válik áll ellentétben a közsférára vonatkozó cél-értékektől (hatalom, döntéshez való jog). A privátszférához kapcsolódó célértékek a szakiskolába járó fiatalok körében is hasonlóan fontosak. A fiatalok esetén a közsférától való elfordulásról, a magánszféra de-politizálódásáról és de-ideologizálódásáról beszélhetünk, ami Erdélyben a nemzeti/tradicionális értékek, a nemzethez való tartozás elbeszéléseinek orientációs pontként való háttérbe szorulását jelenti.

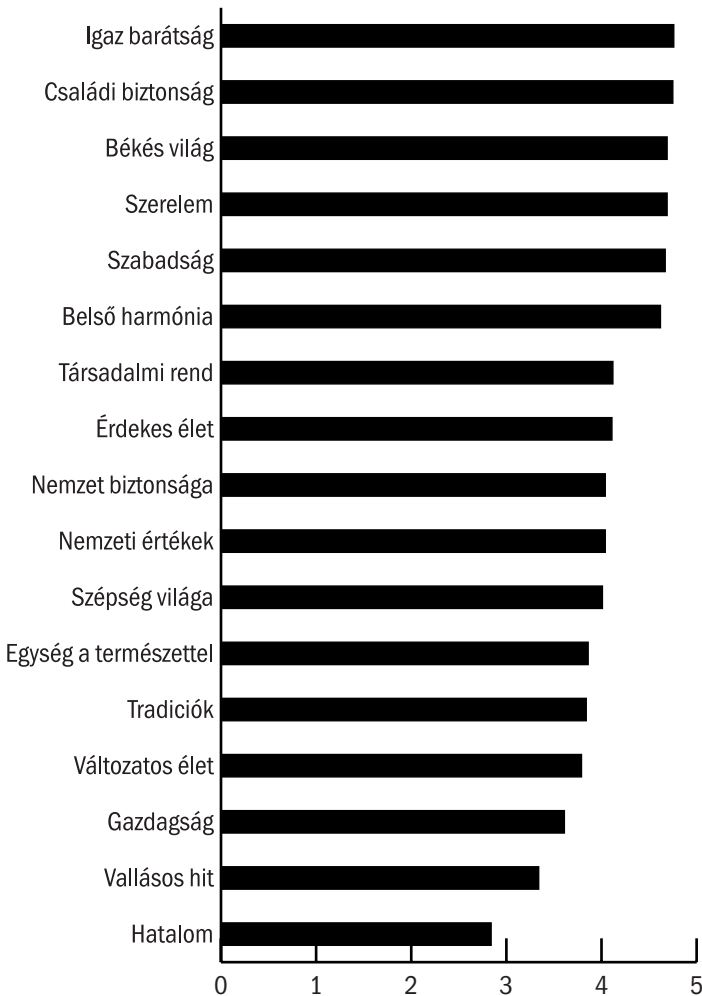
1. tábla: A középiskolások értékpreferenciái

Faktorok	Itemek	Faktor súlyok
Privátszféra-biztonság (27,3%)	Családi biztonság (szeretett személyek biztonsága)	721
	Igaz barátság	721
	Szerelem, boldogság	718
	Szabadság	707
	Belső harmónia (béke önmagammal)	704
	Békés világ (háborúktól, konfliktusoktól mentes)	612
	Társadalmi rend (stabilitás a társadalomban)	393
Tradicionális/ közösségi értékek (10,9%)	Nemzeti értékek megőrzése	795
	Tradíciók megőrzése	763
	Nemzetem védelme, megtartása	691
	Egység a természettel (beilleszkedés a természetbe)	522
	Elszakadás az evilági terhektől (vallásos hit)	483
	Szépség világa (a természet és a művészetek szépsége)	434
	Társadalmi rend (stabilitás a társadalomban)	314
Materiális önmegvalósítás (8,6%)	Hatalom	775
	Anyagi javak	685
	Döntésre, vezetésre való jog	672
	Társadalmi rend (stabilitás a társadalomban)	356
Poszt-materiális értékek (6,9%)	Változatos élet (kihívások, új dolgok)	860
	Érdekes élet (érdekes tapasztalatok)	659

Ugyanakkor továbbra is megfigyelhető egy közösségi értékre fókuszáló minta. A főkomponens elemzés szerint egy faktorba tömörülnek olyan cél-értékek, mint a nemzeti értékek megőrzése, nemzet védelme, megtartása, tradíciók megőrzése, ezekhez esztétikai értékek kapcsolódnak (művészetek, természet szépsége). Ebben a faktorba kerül a vallásos hit mint célérték. Látható, hogy itt egy konzervatív értékrend rajzolódik ki, amelyben a nemzeti-partikularitások kapnak kiemelkedő helyet. Norbert Elias a kultúra-civilizáció fogalmi páros jelentését elemezve azt emeli ki, hogy olyan területeken, ahol a modernizáció a nyugati modell követését jelenti a saját teljesítmények fölötti büszkeséget a kultúra címszó alatt foglalják össze. A kultúra olyan „lényegiségként” jelenik meg, ami szemben áll a felszínes (technikai-formális) civilizációval. A német szellemtörténeti hagyomány által kimunkált megkülönböztetés átkerült a kelet-európai értelmiségi nyelvhasználatba is, szembeállítva a modellkövető modernizációt a

helyi autochton értékekkel. Hipotézisünk szerint itt olyan, anti-modernista nézetrendszerrel van dolgunk, ami reprezentatív ifjúsági mintán valószínűleg kisebb súllyal lenne jelen. Ezt látszik alátámasztani a szakiskolás mintán elvégzett kontroll-vizsgálat, ahol kirajzolódik, hogy hagyományok tisztelete, a nemzeti értékek megőrzése kisebb súllyal van jelen, mint cél-érték.

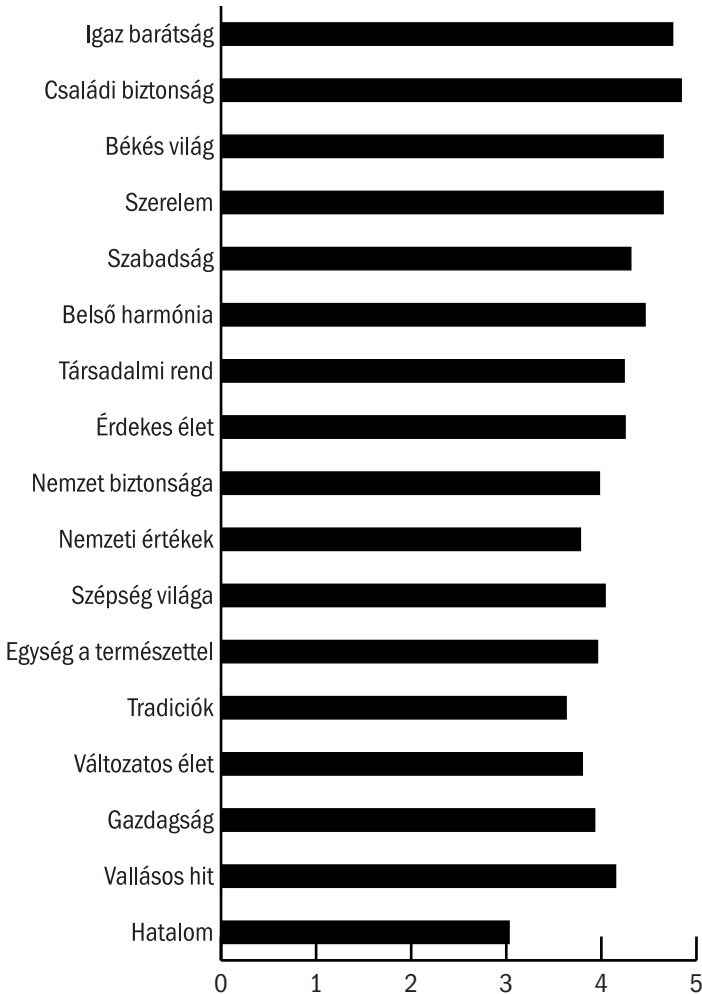
1. ábra: Mennyire fontosak az egyes értékek (elméleti liceumok; átlagértékek, 1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon fontos)

A középiskolás fiatalok értékrendjében elkülönülnek a materiális és a posztmateriális értékek. A harmadik faktorba gazdagság, a hatalom és a döntésre, vezetésre vonatkozó jog csoportosul, míg a negyedikben a változatos kihívásokkal teli illetve az eseménydús, érdekes élet kerül mint célérték. A „materiális önmegvalósítás”-faktor erősen kötődik a közszférához.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a középiskolások esetén az értékválasztásokban elkülönülnek az individuális és a közösségre irányuló orientációk. Az individuális orientáción belül szétválik a privátszféra biztonságát előtérbe helyező a posztmaterialis, változatosságot, újdonságot igénylő irányultság. A közösségi értékorientáció egy tradicionális és nemzeti partikularitás központú: „kulturista” és egy hatalom és gazdagságközpontú értékrendre tagolódik.

2. ábra: Mennyire fontosak az egyes értékek (szakiskolák; átlagértékek, 1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon fontos)

Az érték rangsorában egyértelműen a privátszféra biztonsága vezet. A tradicionális értékeknek ezeknél kisebb jelentőségük van. Ugyanakkor, ha a közszférára vonatkozó értékeket tekintjük megállapítható, hogy ott a konzervatív-közösségi értékek dominálnak. A közéleti politikai cselekvést, amely a fiatalok többsége számára egyre kisebb relevanciával bír valószínűleg to-

vábra nagymértékben meghatározzák. A hatalom, a gazdagság és a vezetésre, döntésre való jog, mint célértékek valahol a rangsor végén jelennek meg. Az individualista orientáció inkább jelenti a privátszféra biztonságára való igényt, mint a posztmateriális értékek fele való orientációt. A középiskolások esetén a vallás nem jelenik meg, mint jelentős társadalmi orientációs tényező.

A továbbiakban megkísérlünk néhány következtetést levonni a szakiskolás kontrollmintával, valamint a középiskolás mintán belül a különböző nemzetiségű és nemű megkérdezettek válaszainak összehasonlítása nyomán.

A szakiskolásokkal való összehasonlításból elsőként az emelhető ki, hogy a tradicionális-közösségi értékek náluk kisebb relevanciával bírnak. Mint azt már jeleztük, a nemzeti értékek megőrzése, a tradíciók ápolása egy olyan értelmiségi diskurzus részeiként tekinthetők, amelyek fenntartásában a mára etnikailag szegregált középiskoláknak jelentős szerepük van. Így érthető módon az elméleti középiskolában tanulók értékrendjében hangsúlyosabban van jelen. Ugyanakkor vallás szerepe jelentősebb. Ezzel párhuzamosan nagyobb súllyal jelenik meg a másik közszférára irányuló (hatalom, gazdagság központú) értékcsoport, ami nyilván szintén annak tudható be, hogy itt kisebb szerepet játszik a közszférára vonatkozó értelmiségi retorika. A privátszféra bebiztosítása a szakiskolásoknál is a legfontosabb célértéknek tekinthető.

A román és a magyar középiskolások összehasonlításából kitűnik, hogy a magyarok inkább előnyben részesítik a privátszférára vonatkoztatható célértékeket. Különösen igaz ez a posztmateriális értékorientációra. A román középiskolásoknál ezzel szemben hangsúlyozottabb szerepet kap a vallás, a hatalom, a nemzet védelme és biztonsága. Az eltérés kevésbé nyilvánvaló akkor, amikor a tradíciók vagy a nemzeti értékek védelméről van szó.

A középiskolás fiúk és lányok értékrendjében nincs számottevő eltérés, megfigyelhető ugyanakkor, hogy a lányok számára valamivel fontosabb a privátszféra biztonság, míg a orientációikban hangsúlyozottabban van jelen egy gazdagság és hatalom-centrikus beállítottság.

Az értékrendek vizsgálatából az derült ki, hogy a fiatalok számára a privátszféra felértékelődik. A közösségi elbeszélések fokozatosan veszítenek relevanciájukból, ugyanakkor a közszférában változatlanul dominálnak. A fiatal generáció értékrendjében nem jelenik meg ezzel szembeni alternatíva. Egyelőre nem prognosztizálhatjuk politikailag is releváns ifjúsági értékek megjelenését. Ha ilyenek megjelennek nagyobb eséllyel kapcsolódnak majd egyéni-központú diskurzushoz, mind az Erdélyben hagyományos nemzeti retorikához.

Kiss Tamás